

Heliga Orlans reinkarnation – kirurgi som konstverk

Fylliga läppar, en ny näsa, inget häng över ögonen eller en något mer markerad haka, tack! Inte helt ovanliga önskningar som kanske kan uppfyllas med hjälp av plastikkirurgiska ingrepp. Till det ovanligare slaget hör den franska konstnären Orlans önskemål: Mona Lisas panna av Leonardo da Vinci, Dianas näsa i en skulptur av Fontainebleauskolan, Europas mun målad av Gustave Moreau, Psykes ögon i François Gérards målning och Venus haka så som Sandro Botticelli målat den. Orlan har inspirerats av ett antal mästerverk i den västerländska konsthistorien från en period mellan sent 1400-tal och sent 1800-tal. Under nio operationer och därpå följande läkningsprocesser, som utgör konstverket Heliga Orlans reinkarnation, har konstnären successivt skaffat sig ett helt nytt ansikte. Orlan har, liksom dagens plastikkirurgiska patienter, låtit operera sitt eget ansikte för att förändra sitt utseende, med den stora skillnaden att själva operationerna utgör konstnärliga performance.

De konsthistoriska mästerverken som angetts ovan är signerade av manliga konstnärer som målat eller skulpterat sitt respektive ideal för en enastående vacker kvinna. Kvinnorna är grekiska gudinnor med undantag för Mona Lisa, som valts ut för att hon är en ledstjärna i konsthistorien. Det är idag känt att Mona Lisa med största sannolikhet är ett självporträtt av Leonardo da Vinci. Orlan har valt ut detaljer ur de olika konstverken och med datorns hjälp konstruerat en ny identitet. Hon har sedan låtit operera sig efter dessa exempel på kvinnlig färgning för att sammanfoga en rad disparata skönhetsideal, skulpterat och målat genom den manliga blicken, i sitt eget ansikte. Genom att se till konsthistoriens

storiens varierande utbud av sköna kvinnor ifrågasätter Orlan dagens rådande skönhetsideal, som får fler och fler, framför allt kvinnor, att »rätta till« de mindre fördelaktiga dragen för att sticka ut så lite som möjligt, för att följa ett ideal där medelmåttan är vackrast. Orlan använder sig av samma metoder som de ordinarie beställarna av plastikoperationer, men målet för henne är alltså ett helt annat. Hon opererar sig inte för att bli vacker utan för att ifrågasätta relationen mellan kropp och identitet, och hon använder sin egen kropp för att ställa frågor och bjuda in till offentlig debatt. Med sin konst undersöker Orlan de normer som styr vad vi idag anser vackert och vilka parametrar som avgör att vi inte uppfattar till exempel knölar i pannan som något attraktivt. Orlans egna knölar ovanför ögonbrynen sattes in för att förtydliga Mona Lisas märkligt framskjutande panna. Orlan menar att om vi bara lyckas frigöra oss från våra invanda åsikter om vad skönhet är så skulle ett par knölar i pannan kunna ses som ett möjligt estetiskt alternativ.

Orlan föddes 1947 i Saint Etienne i Frankrike. Namnet Orlan betyder långsamt guld (or = guld, lan = långsamt) och är en konstruktion, en lek med ord från det att konstnären var 15 år gammal. Att Orlan tidigt väljer ett nytt namn än det hon gavs vid födseln vittnar om hennes intresse för att förändra sin identitet. Hon har medvetet valt att hölja sin bakgrund i dunkel, vilket skulle kunna ses som ett ypperligt sätt för konstnären att odla myten om sig själv och locka fler nyfikna att spekulera i vem hon egentligen är. Tack vare sina plastikoperationer har Orlan blivit en känd och beryktad

EN KIRURGISK PERFORMANCE.
»Heliga Orlans reinkarnation« var en minutlöst iscensatt föreställning, där Orlan var patient, regissör och scenograf.

Foto: Scanpix

ORLAN

fotograferade sitt svullna och blåmärkesfyllda ansikte efter ingreppen för att dag för dag visa hur hennes nya yttre läkte. Dagboksbilderna ställdes ut tillsammans med bilder av hennes eget ansikte digitalt sammanfogat med den konsthistoriska ikon som hon för tillfället opererat sig efter. För Orlan är processen viktigare än resultatet.

Foto: Scanpix

konstnär som förutom sina utställningar på gallerier världen över bjudits in att delta i större grupputställningar och på konstbiennaler. Men de många missförstånd som hennes konst givit upphov till har resulterat i att Orlan numera alltid ger en föreläsning i anslutning till ett nytt verk för att minimera risken att fel information sprids om syftet med hennes konst. Ett ifrågasättande och omformande av den egna identiteten i förhållande till det samhälle hon lever i löper som en röd tråd genom Orlans hela konstnärliga verksamhet, och hon talar själv om sin konst som en process där det färdiga resultatet är mindre intressant än processen i sig.

Orlan tillhör den generation kvinnliga konstnärer som valde en praktik baserad bland annat på performance, där video, fotografi och film blev vanliga medier att förmedla konst under 1960- och 70-talen. Genom att välja nya praktiker och medier för att utöva sin konst ifrågasatte man och tog avstånd ifrån den konsthistoriska kanon med manliga mästare i måleri och skulptur. Konsten blev politisk under 1970-talet, när kvinnliga konstnärer i väst förmedlade sina privata angelägenheter i det offentliga. Traditionella konventioner om hur en kvinna förväntas uppträda skulle inte stå i vägen för dessa feministiskt orienterade konstnärer, och det är i detta sammanhang som Orlan utövar sin multimediale och performancekonst.

Ett av Orlans tidiga verk, som påbörjas 1971, handlar om att konstnären ger sig ytterligare en ny identitet, denna gång som den Heliga Orlan, till skillnad från vanliga Orlan. Heliga Orlan utforskar samhällets syn på kvinnan som antingen sköka eller madonna och ikläder sig den heliga draperingen som förknippas med madonnans klädnad men låter ett av sina bröst trotsigt titta ut. Orlan lägger stor vikt vid att återskapa klädnadens fall som vore det en marmorskulptur av Bernini, en av barockens mästa-

re i Rom, och fotograferar sig i olika poser hämtade från den kristna ikonografin. Det nakna bröstet representerar den välbekanta rollen som ammande moder samtidigt som det är nära förknippat med sexualitet och erotik. Den Heliga Orlan for omkring och välsignade utställningar runt om i världen, och hon utmanade den västerländska ordningens traditioner inom kyrkan, samhället och konsthistorien.

I ett av sina mest omtalade performance, Heliga Orlans reinkarnation, fortsätter Orlan undersökningen av det föränderliga i sin identitet. Enligt konstnären delar psykoanalysen och religionen samma syn på kroppen som något heligt som man inte får röra utan snällt ska acceptera med de av naturen givna förutsättningarna. Detta synsätt är förlegat, enligt Orlan, som öppet är motståndare till kristendomen och som själv gick i psykoanalys som ung tonåring. Mellan juli 1990 och december 1993 genomförde Orlan sitt konstnärliga experiment för att plastikoperera sitt ansikte sammanlagt nio gånger efter de ovan nämnda konsthistoriska mästerverken. Operationerna fotograferades och filmades, och den sjunde operationen satellitsändes för att betraktare på utvalda gallerier skulle kunna ta del av verket alltmedan det pågick.

Plastikoperationerna var inga rutiningrepp utan minutiöst planerade iscensättningar där Orlan agerade patient, regissör och scenograf. Varje operation innebar en nyscenografi av operationssalen och nya dräkter för operationspersonalen. I operationssalen fanns korgar med exotiska frukter i plast, kristuskors och djävulsgafflar som förde tankarna till konsthistorien och det religiösa måleriet. All rekvisita och alla dräkter blev förstas behandlade enligt de krav på sterilitet som krävs under en operation. På väggarna fanns affischer från Orlans tidigare verk, och elektronisk musik spelades för att bidra till den festliga stämning som konstnären önskade uppnå. En stämning som skulle skilja sig från den vi vanligtvis förknippar med en operationssal, idag förmedlad till lekmän genom TVs enorma utbud av sjukhusserier, där kompakt koncentration och den ena mer komplicerade operationen efter den andra avlöser varandra som på ett löpande band. Orlans kirurgiska performance skulle på intet sätt stressas igenom utan vara en väl planerad ritual där varje moment fyller en viktig funktion för helheten. Två av världens främsta modedesigner, Paco Rabanne från Frankrike och Issey Miyake från Japan, skapade dräkterna och huvudbonaderna till några av operationerna och bidrog till den dekadenta respektive förfärdiga dramaturgin. Att Orlan liar sig med modevärlden kommer inte som någon överraskning. Intresset för människans sätt att framhäva sin identitet genom de kläder hon bär är nära förknippat med Orlans byte av hudkostymer. Orlan ifrågasätter vad våra hudkostymer signalerar och om vår identitet sitter i vårt yttre. Blir vi verkligen någon annan bara för att vi opererar vårt yttre till egenkännlighet?

Under operationerna var Orlan endast lokalbedövad för att kunna regissera sin kirurgiska performance. Kirurgen hade ansvar för att operationen genomfördes enligt Orlans önsksningar, men konstnären kontrollerade att operationerna filmades korrekt. Hon kunde regissera kirurgen och resten av operationspersonalen att flytta på sig om de stod i vägen för kamerorna för att således försäkra sig om att operationens samtliga moment dokumenterades. Orlan hade valt lokalbedövning av ytterligare ett skäl, näm-

ligen för att själv kunna läsa de psykoanalytiska, filosofiska och litterära texter som hon valt ut till respektive operationsritual. Texternas fokus var inriktat på ämnet identitet, men Orlan hade inte valt att läsa texter för att förklara vad som skedde på operationsbordet utan de skulle föra ett slags dialog med hela det kirurgiska konstverket. Orlans intresse för plastikkirurgi som konst började nämligen när hon läste ett stycke ur psykoanalytikern Eugénie Leomoine-Lucionis bok »La robe«, som behandlar just den mänskliga identiteten. Konstnären hade också bjudit in en tolk som översatte de lästa orden till teckenspråk och på så vis förkroppsligade det som Orlan läste.

Förutom att operationerna filmades fotograferade Orlan sitt svullna och blåmärkesfyllda ansikte efter ingreppen för att dokumentera dag för dag hur hennes nya yttre sakta men säkert läkte. Orlan ställde ut dessa dagboksbilder av sitt läkande ansikte parallellt med bilder av sitt eget ansikte digitalt bearbetat med den konsthistoriska ikon som hon för tillfället opererat sig efter. Således får man se Orlans ansikte så som det såg ut före operationen sammanfogat med t ex Venus ansikte i en och samma bild.

Orlan har berättat att det var svårt att hitta kirurger till sin performance, dels för att de var skeptiska till att över huvud taget medverka i ett kirurgiskt konstverk, dels för att de inte såg någon poäng i att ställa ut bilder av själva läkningsprocessen. För plastikkirurgerna som blev tillfrågade och sedan avböjde var det färdiga, perfekta resultatet långt viktigare än hur läkningsprocessen såg ut. Men för Orlan är det färdiga resultatet sekundärt i förhållande till hennes verks hela föränderliga process. Som en del av denna process sparade Orlan operationsinstrumenten och operationsavfallet från respektive kirurgiska performance för att använda i kommande arbeten. Bitar av skinn, blod och bandage användes i teckningar och andra verk som ett slags relikier av hennes forna jag. Som ett led i att finansiera sina operatio-

VENUS FÖDELSE OCH MONA LISA

är två av konsthistoriens mästerverk som har inspirerat Orlan till nio operationer och därpå följande läkningsprocesser som hon genomgått med syftet att ifrågasätta relationen mellan kropp och identitet. Orlans knölar ovanför ögonbrynen sattes in för att förtydliga Mona Lisas märkligt framskjutande panna.

Foto: Scanpix

ner och kommande projekt har dessa relikier liksom fotografier och filmer från operationerna sålts till högstbjudande samlare. Även varje intervju tillfälle som Orlan ställt upp på har genererat ett tillskott i konstkasen. Orlan har ofta behövt förklara sin konst för aggressiva betraktare som blivit starkt provocerade av hennes performance eller som avfärdat hennes konst som sensationell och därmed relativt ointressant när den första uppståndelsen lagt sig. Till skillnad från företrädarna för den kroppskonst (body art) som började förekomma på 1960-talet tar Orlan helt avstånd från att upplevelsen av smärta skulle vara en betydande del av hennes verk. Konstnären har skämtsamt sagt att det snarare är betraktarna av hennes kirurgiska performance som känner smärta, eftersom hon själv är lokalbedövad. Strax efter att Orlan inlett sina plastikoperationer i konstens tecken tillägnades hon ett helt nummer av den franska tidskriften VST: Revue scientifique et culturelle de santé mentale; 1991, där man bland annat kan ta del av psykiaters utlåtande om konstnärens hälsotillstånd.

Tanken med Orlans konstverk den Heliga Orlans reinkarnation är att låta en reklambyrå, när tiden är inne, skaffa konstnären ett nytt för- och efternamn samt ett nytt artistnamn. Därefter ska en advokat vända sig till den allmänna åklagaren i Frankrike för att få hennes nya identitet med det nya ansiktet godkänd. Konstnären har i sina intervjuer talat om eventuella nya operationer som ytterligare ett led i Heliga Orlans reinkarnation, men utan att specificera tid för deras respektive utförande. Det finns alltså ingen definitiv slutpunkt för själva konstverket, utan det är en process i ständig förändring. Med Mona Lisas knöliga panna, Dianas stora näsa, Europas breda mun, Psykes markerade ögon och Venus framskjutande haka har Heliga Orlans reinkarnation bara börjat.

Jennie Fahlström

fil mag i konstvetenskap, Stockholm